

jezika 2. sept. 1848. l. naredbo, v katerej je stalo načelo, da ima učni jezik v ljudskeji šoli biti materinski jezik otrok, za katere je dotična šola. Reakcija pa, ki je nastopila z letom 1850. in je trajala v národnostnem obziru dobrih 10 let, tudi na Štajerskem ni dovolila, da bi se bilo šolstvo na slovenskem delu tako razvijalo, kakor terja zdrava pedagogika, namreč na čisto národnej podlagi. Zato nam ohranjene statistične date iz poznejših let ne povedó več, koliko je bilo čisto slovenskih šol. Od leta 1851. vemo torej samo to, da se je štelo takrat na Štajerskem 386 nemških in 161 nemško-slovenskih šol.

Z národnega stališča je bil 18. avg. 1855. l. sklenjen konkordat za slovensko-štajersko šolstvo prav primeren, ker so bile vse notranje šolske zadeve duhovščini izročene. Ta pa je bila pod vodstvom národnega biskupa Slomška, kateri se je nezmerno veliko za šolstvo trudil, tudi po večem národna, in je torej pospeševala slovenski jezik v ljudskih šolah malega Štajera. Za izobraževanje učiteljev za slovenski Štajer so bili enoletni tečajji na glavnih šolah v Celji in Mariboru. Za štajersko šolstvo in tudi za prospeh njega slovenskega značaja ima zasluge še zdaj v pokoju v Gradci živeči slavni matematiker in pisatelj najboljših matematičnih in računskih knjig dr. Franc vitez Močnik (roj l. 1814. v Cerknem na Goriškem). Ko je bil še na Kranjskem, je okoli l. 1860. pospeševal pri vladí, da smo dobili boljša slovenska berila za ljudske šole.

Do leta 1868. in 1869. so veljale stare šolske postave, tako znana „Politische Schulverfassung“ tudi za Štajersko. V teh letih in l. 1870. so prišle na svitlo na Štajerskem in na Avstrijskem sploh nove državne in deželne šolske postave; na podlogi teh začelo se je novo šolsko življenje, na enej strani na korist národnemu in duševnem razvijanju štajerskih Slovencev, na drugej strani so pa hoteli vladni šolniki na podlogi teh postav in s pomočjo šol prav v obilni meri nemščino razširjevati. Temu so se zlasti protivila nekatera národna učiteljska društva, posebno „Učiteljsko društvo za slovenski Štajer“ (osnovano l. 1874. s sedežem v Ljutomeru), in slovenski listi, zlasti šolski časopis „Slovenski učitelj“ (izhajal v Mariboru od l. 1873. — 1878.). Leta 1880. je začel v Celji izhajati slovenski šolski časnik „Popotnik“, ki zdaj že 2. leto v Mariboru izhaja.

Nekaj o zemlji, luni in solncu.

Dvogovor. Spisal J. B.

I.

A. Če se po zemlji okrog sebe oziramo, kakšna se nam zdí površina zemlje?

B. Površina zemlje se nam kaže kot velika ravan, na kateri se razprostirajo gore, doline, vode i. t. d.

A. Dobro! Ako kdo stoji na kakem okroglem griču (holmcu, hribčku), ter zrè v dolino, ali vidi človeka na grič stopajočega, precej vsega? Kaj vidi najprve? Kaj še le potem?

B. Najprve vidi njegovo glavo, potem še le njegov život.

A. Kakšno površino pa ima omenjeni grič?

B. Površina tega griča je okrogla.

A. Če stojimo na morskem bregu, kjer imamo prav lepo priložnost opazovati površino zemlje, ter si ogledujemo ladjo, katera se obrežju približuje, vidimo najprve jadernik, potem gornji del ladje in pozneje še le vso ladjo. Kakšno površino ima torej naša zemlja?

B. Potem ima naša zemlja okroglo površino.

A. Pazi zdaj! Če se na kaki veliki ravnini ali pa na morji okrog sebe oziraš, kako se ti kaže obzor? — (Obzor pa imenujemo tisti krog, ki se na vsakem kraji naredi okrog nas tam, kjer se nam zdi, da se nebo in zemlja dotikata.)

B. Obzor ima vedno podobo kroga, čegar obseg je toliko večji, kolikor višji mi stojimo.

A. Prav! In če si ogledaš okrogla geometrijska telesa po vrsti in poskušaš, na katerem telesu se morejo okrog ene pike krogi napraviti, bodeš našel, da je to le na krogli mogoče. Kakšno obliko mora tedaj naša zemlja imeti?

B. Naša zemlja ima obliko kroglice.

A. Resnično! Ako je tedaj naša zemlja kroglica in mi od nekega kraja potujemo v enomer naprej, kam pridemo na zadnje?

B. Tako potovaje pridemo zopet na tisti kraj nazaj.

A. Res je tako! Že l. 1519. je slavni Magelhaens dokazal resnico te trditve in potoval vedno po morji okrog zemlje. Na tej poti je tudi našel po njem imenovano morskno cesto (preliv) na jugu Amerike. Potreboval je za to vožnjo cela tri leta; danes se pa že lahko pride okoli zemlje v treh mesecih.

Zemlja je torej velikanska na dveh nasprotnih straneh nekoliko vtisnena kroglica, ki prosto plava v zraku. Še bolj se spozná velikost zemlje iz naslednjih računov. Ako bi bilo mogoče narediti železnico po sredi okrog zemlje, potreboval bi na njej brzovlak 30 dni, da bi zopet prišel na prejšnje mesto nazaj. Površina vse zemlje je 51.163krat večja kot površina kranjske dežele ali 819krat večja kot površina našega cesarstva. — Večkrat tudi vidimo zemljo upodobljeno v zmanjšani obliki, to je globus.

Zdaj ko veš, da je zemlja kroglica, lahko poveš, ali zagledajo zjutraj prebivalci različnih krajev vsi na enkrat sonce?

B. Nikakor ne, nekateri kraji morajo imeti poprej solnčni vzhod ko drugi.

A. Resnica! Tako n. pr. ima mesto Petrovgrad več ko eno uro prej solnčni vzhod kakor mesto Pariz.

B. Zavoljo tega pa tudi poprej zahod.

A. Dobro! In ako potujemo od juga proti severu in nasprotno, pa zapazimo čisto nove zvezde, mej tem, ko nam prejšnje izginijo.

B. Tudi to nam potrjuje, da je zemlja kroglica.

A. Prav imaš, poslušaj dalje! Nam se sicer zdi, da zemlja mirno stoji in da se sonce okrog nje suče od vzhoda proti zahodu; kakor se nam tudi le zdi, da vlak stoji, kadar se peljemo hitro po železnici, ter da se v obližji drevesa, hiše in druge mirno stoječe stvari na nasprotno stran pomikajo. V resnici pa se le suče zemlja okrog solca.

B. Kako pa je vendar to mogoče?

A. Na železnicah namreč so opazili, ako imajo tek od severa proti jugu ali nasprotno, da se šine na vzhodni strani veliko hitreje zbrusijo in pokončajo, kakor na zahodni. Isto tako na takih železnicah vlak navadno skoči na vzhodno stran, kadar pride iz tira. — Tudi vode, ki se stekajo od severa proti jugu ali nasprotno, poškodejejo breg večidel le na vzhodni strani, na to stran si tudi navadno izkopavajo nove struge. — En in isti veter brije na različnih krajih od različnih strani; to se posebno kaže pri tako zvanih pasatnih vetrovih. — Vse to nam vendar dovolj dokazuje, da se zemlja vrti od zahoda proti vzhodu. Še natančneje so pa to dokazali učeni možje, zlasti slavni učenjaki Kopernik, Kepler in Newton; ter ob enim spoznali, da se zemlja tudi v svetovnem prostoru naprej pomika in okrog solca suče, ter na tej poti podolgasto-okroglo črto zaznamova, ki se ji pravi ekliptika. Ne prav v sredi ekliptike stoji sonce. Tudi nasprotno vtisnene strani zemlje nam njeno vrtenje potrjujejo. Črto pa, ki veže vtisnene

strani in gre skoz središče zemlje, imenuje se os. Okrog te osi se zemlja zavrti v 24 urah enkrat in to imenujemo en dan. K solncu obrnena polovica ima svetli dan, nasprotna pa temno noč. Tako tedaj pride, da imajo Amerikanci v tem času, ko je pri nas dan, — noč.

Okrog solnca pa pride zemlja v 365 dneh, 5 urah in 48 minutah. Teh 5 ur in 48 minut pa napravi v 4 letih en dan, tako je tudi vsako četrto leto prestopno leto, ki ima 366 dni. Iz tega pa, da se zemlja suče okrog solnca in da je solnce ob nekem času bližje zemlje, in zopet o drugem času precej daleje, — nastajajo letni časi in sicer imamo v prvem slučaju toplo polletje, v drugem pa mrzlo zimo.

Učeni so pa tudi zapazili, da je zemeljska os nekoliko nagnjena, ter ne stoji popolnoma navpik. Iz tega pa sledi, da zemlja stoji vsak trenutek drugače proti solncu in zato imajo razni kraji različno dolge dni in noči, — celó različne letne čase. Tako torej pride, da imajo na skrajnem severu 6 mesecev dolgi dan, mej tem, ko imajo na skrajnem jugu 6 mesecev dolgo noč. Ravno iz tega vzroka je takrat pri nas zima, ko imajo v Avstraliji lepo polletje.

Naklonjenost zemeljske osi pa tudi upliva na podnebje; ona narekava, kako daleč naj sega vroči pas, da moreta biti dva zmerna in dva mrzla pasa, kje neha ta in kje se začénja uni. — Ako bi imel pri roki svečo in globus, lahko bi me razumili popolnoma. Mimogredé še omenim, da si ne moremo misliti zemlje z bolj ugodno lego, kakor jo ima zdaj. Tako nam torej narava povsod odkriva modrost stvarnikovo. Zdaj pa se hočem tudi prepričati, koliko si me razumil in zaradi tega ti stavim sledeča vprašanja: Kakšni bi li bili nasledki 1.) „ko bi zemeljska os stala navpik, 2.) ko bi ležala vodoravno“?

B. Pri navpičnem položaju zemeljske osi, bi padali solnčni žarki le na sredino zemlje navpik. Nasledek bi bil, da bi bili povsod dnevi in noči vedno enaki. Bili bi tudi povsod zmiraj isti letni časi in sicer po sredini zemlje, bi bilo strašno vroče, drugod po zemlji pa bi bilo povsod mrzleje, kakor zdaj. V naših krajih bi že imeli večno zimo. — Še slabeje pa bi bilo za zemljane, ako bi zemljina os ležala vodoravno.

Književnost.

— „Četrto Berilo za ljudske in nadaljevalne šole“. Sestavil prof. Peter Končnik, c. k. okrajni šolski nadzornik v Mariboru. Na Dunaji 1883. l. v c. k. založbi šolskih knjig. Stane trdo vezano 60 kr.

Tako se zove nova, 328 stranij broječa knjiga, namenjena naši šolski mladini višje skupine in v nadaljevalni šoli.

Knjiga le-ta je ravnokar zagledala beli dan, in jo je ministerstvo za bogočastje in uk z ukazom s 26. novembra pr. l. št. 21019 dovolilo za rabo v ljudskih in nadaljevalnih šolah, v kojih je slovenski učni jezik.

Bodi mi dovoljeno, da spregovorim nekaj besed o berilu sploh, ter o tej čitanki posebej.

Dobro berilo mora biti središče, iz katerega se ves pouk steka učencu in učitelju. — Berilo uči brati, misliti, govoriti in pravopisati. Zategadelj mora tudi na slovnico pozornost obračati. Berilo bistri um in blaži srce; ono mora biti podloga in, središče jezikoslovja. Jezikoslovje nam podeluje zmožnost, da z govorom in s pismom svoje misli jasno in razumno razodevljemo in jih tako drugim javimo. Le v stavku se misli popolnoma izražajo; iz stavka je mogoče jezika se naučiti. Ali stavek je le element, ni jezik sam. — Hočemo li učenca brez ovinkov v jezikovo življenje napeljati, ne dosežemo tega s posameznimi, raztrganimi stavki, nego le, ako mu ponudimo v razmotrovanje vrsto zvezanih in uredjenih misli, ki se nanaša druga na drugo. In v to služé vzorni berilni koščeki, katerih naj ima dobra čitanka na izbiro. Razgovorjanje o takovih berilnih koščekih je najvspešnejši nauk. S pomočjo dobre čitanke lahko nazorno razvijamo jezikoslovje, in baš nazornost je neprecenljive važnosti za uspešno poučevanje.